

RĂSPUNDEREA ȘEFULUI DE STAT: CONCEPT ȘI FORME

**Tataru Gheorghi - avocat, doctorand la Institutul de Cercetări Juridice și Politice
al Academiei de Științe a Moldovei**

Răspunderea șefului de stat: concept și forme. Articolul cuprinde o serie de reflecții asupra instituției răspunderii șefului de statul fiind identificate formele răspunderii și temeiurile acestora. În concret, autorul atrage atenția asupra formelor de răspundere a Președintelui Republicii Moldova, reglementate de legislația în vigoare, precum și la faptele pentru care acestea pot interveni. În consecință, conchide că Președintele Republicii Moldova este pasibil de următoarele forme de răspundere juridică: constituțională penală, contravențională și civilă.

Cuvinte-cheie: șef de stat, Președintele Republicii Moldova, Constituția, responsabilitatea șefului statului, demiterea președintelui, răspunderea, răspunderea constituțională, răspunderea penală, răspunderea contravențională.

Ответственность Главы государства: понятие и формы. В данной статье исследована проблема ответственности главы государства, конкретные ее формы и основания. В частности, автор обращает внимание на формы ответственности президента Республики Молдова предусмотренные законодательством, а также деяния за которых они могут применяться. Следовательно, делается вывод о том, что президент Республики Молдовы может быть привлечен к следующим форм юридической ответственности: уголовной, конституционной, административной и гражданской ответственности.

Ключевые слова: глава государства, президент Республики Молдова, Конституция, ответственность, ответственность главы государства, импичмент президента, конституционная ответственность, уголовная ответственность, административная ответственность, гражданская ответственность.

Responsibility of the Head of State: concept and forms. Article includes some reflections on the institution Head of State liability being elucidated forms and the grounds on which may occur. The author draws attention to the forms of liability Moldovan President governed by the law in force, and on the facts for which they can intervene. Consequently concludes about the forms of legal liability which is liable Moldovan President: criminal liability constitutional liability, contravention liability and civil liability.

Keywords: head of state, President of the Republic of Moldova, Constitution, responsibility of the Head of State, impeaching of the President, liability, constitutional liability, criminal liability, the liability for contravention.

Introducere. În general, Președintele republicii ca șef al statului ocupă un loc important în mecanismul interacțiunii dintre ramurile puterii, o importantă obligație a căruia constă în asigurarea funcți-

onării autorităților statului. În acest sens, doctrina operează cu conceptul de „funcția de mediere” a șefului de stat, care presupune că „Președintele nu este un „magistrat suprem”, ci... „o simplă magistratură

de influență”, un factor al „bunelor oficii”, iar atunci când se impune, el este un „factor reglator” în mecanismul statal, precum și în raporturile dintre stat și societate” [9, p. 334]. În acest scop, Președintele veghează echidistant la buna funcționare a autorităților publice, înlesnind, totodată, colaborarea autorităților publice, aplanând sau prevenind relațiile tensionate dintre acestea ori dintre ele și societate [1, p. 325].

Din perspectiva exercitării unei asemenea funcții, șeful statului are un rol important în sistemul general al „frînelor și contrabalanselor” [27, p. 115]. Cu toate acestea, este important a ști ce fel de pîrghii au alte autorități ale statului prin care ar putea influența și echilibra puterea șefului de stat. Răspunsul în cazul dat privește nemijlocit instituția răspunderii șefului de stat, văzută ca un mijloc eficient de contrabalansare a puterii acestuia [27, p. 116].

Scopul prezentului studiu rezidă în abordarea teoretică a instituției răspunderii șefului de stat, în baza doctrinei și a legislației în vigoare, în vederea conturării conținutului acesteia și a formelor concrete de manifestare.

Rezultate obținute și discuții. În ultimul timp, tot mai mult se susține că fenomenul răspunderii juridice a șefului de stat reprezintă cea mai credibilă probă a unui regim democratic. Sub acest aspect, în statele cu regim politico-juridic autoritar instituția în cauză fie lipsește, fie are un caracter fictiv [27, p. 115]. În acest sens, doctrina de drept constituțional și constituțiile statelor moderne au stabilit două mari soluții [11, p. 325-326]:

- **în formele de guvernămînt monarhice**, șeful statului este „iresponsabil” pentru actele pe care le-ar îndeplini în această calitate. Responsabilitatea în acest caz revine miniștrilor sau primului-ministru care au atribuția de a contrasemna actele monarhului. Această exonerare de răspundere are la bază principiul potrivit căruia „regele nu poate face nimic rău”. Așadar, în statele monarhice, nu se recunoaște răspunderea șefului de stat, întrucît personalitatea monarhului se consideră inviolabilă, iar puterea acestuia este concepută ca avînd proveniență divină. Dispoziții corespunzătoare se conțin practic în constituțiile majorității statelor monarhice. Bunăoară, art. 13 din *Constituția Regatului Danemaricii* [18] stabilește: „Regele este liber de răspundere, persoana lui este sacră. Miniștrii sunt responsabili de actul guvernării, responsabilitatea lor fiind reglementată de lege”.

- **în formele de guvernămînt republicane**, se consideră că răspunderea trebuie să existe, deoarece șeful statului nu poate fi în afara răspunderii politice a guvernanților [16, p. 247]. Astfel, șeful statului îi revine o responsabilitate directă pentru modul în care își exercită mandatul.

Din perspectiva dată se poate susține că în statele contemporane democratice, răspunderea șefului de stat este un element important al mecanismului de separare a ramurilor puterii în stat [25, p. 54], a sistemului contemporan de frîne și contrabalansă ca fundamente ale statului de drept. În același timp însă, este important ca limitele și mecanismul răspunderii șefului de stat să corespundă cerințelor generale ale răspunderii juridice, să garanteze stabilitatea și continuitatea puterii de stat în general și a puterii șefului de stat în special, să contribuie la depășirea crizelor constituționale ale puterii, să fie orientată spre reglarea pașnică și corectă a eventualelor conflicte politico-statale.

Vorbind nemijlocit despre instituția răspunderii Președintelui Republicii Moldova, ne vom reține atenția inițial la cadrul juridic care o reglementează. Astfel, principalele reglementări în materie sunt concentrate în Legea Supremă a statului, care stipulează în acest sens următoarele [5]:

Art. 89. Demiterea. „(1) În cazul săvîrșirii unor fapte prin care încalcă prevederile Constituției, Președintele Republicii Moldova poate fi demis de către Parlament cu votul a două treimi din numărul deputaților aleși. (2) Propunerea de demitere poate fi inițiată de cel puțin o treime din deputați și se aduce neîntîrziat la cunoștința Președintelui Republicii Moldova. Președintele poate da Parlamentului și Curții Constituționale explicații cu privire la faptele ce i se impută.”

Art. 92. Răspunderea Președintelui interimar. „Dacă persoana care asigură interimatul funcției de Președinte al Republicii Moldova săvîrșește fapte grave, prin care încalcă prevederile Constituției, se aplică articolul 89 alineatul (1) și articolul 91.”

În termeni universali, procedura demiterii șefului de stat mai este numită și „impeachment”, termenul fiind preluat din engleză, în traducere semnificînd „punerea sub acuzare” sau „aducerea în fața tribunalului”. În limbajul juridic universal prin termenul dat este denumită procedura utilizată de legiuitor pentru a elimina un mare demnitar de stat, fiind considerată similară moțiunii de cenzură prin

care se demite întreg Guvernul. În forma sa clasică, „impeachment-ul” reglementează înaintarea acuzaării și recunoașterea vinovăției demnitarului public de către Parlament, ultimul acționînd aici în calitate de instanță judecătorească [22].

În baza reglementărilor constituționale în materie, putem identifica două momente importante ale răspunderii Președintelui republicii: *formele acesteia și faptele pentru care răspunderea poate interveni*.

Referitor la **formele răspunderii șefului de stat** reglementate de Constituție, în literatura de specialitate pot fi atestate păreri diferite. Bunăoară, unii cercetători moldoveni susțin că Legea Supremă se referă la două forme de răspundere [6, p. 326; 22]: *penală* (cea care intervine pentru comiterea de infracțiuni) și *civilă* (care intervine pentru încălcarea Constituției).

La rîndul lor, cercetătorii români opinează că răspunderea șefului de stat (reglementată de Constituție) este una de natură *politică* și cuprinde, practic, două faze distincte [10, p. 472]: *răspunderea politică propriu-zisă*, pe care șeful statului și-o asumă (în condițiile art. 95 alin. (1) din Constituția României [7]) față de Camera Deputaților și Senat și o *răspundere față de popor*, concretizată în referendumul organizat pentru demiterea Președintelui. O altă formă de răspundere a Președintelui este cea *penală*, care de asemenea este inițiată de către Parlament (Camera Deputaților și Senat), prin punerea sub acuzare pentru înaltă trădare, și finisată deja de Înalta Curte de Casație și Justiție a României (art. 96 din Constituția României).

O altă poziție poate fi atestată la cercetătorul B. Slipenski, în viziunea căruia șeful statului în baza Constituției este pasibil de următoarele forme de răspundere [21, p. 29]: *constituțională* și *penală*.

Argumentele în acest sens pornesc logic de la **natura faptelor comise** de către șeful de stat. Astfel, în cazul răspunderii penale, este indicată concret survenirea răspunderii pentru comiterea unei infracțiuni. Prezintă importanță, în acest context faptul că spre deosebire de legislația altor state (România, Federația Rusă etc.), Președintele Republicii Moldova răspunde penal pentru comiterea oricărei infracțiuni (nu doar pentru trădarea de patrie) prevăzute de legea penală. În schimb, legiuitorul nostru nu reglementează dezvoltat modul de aplicare (procedura) a acestei forme de răspundere (cu excepția instanței competente – Curtea Supremă de Justiție),

un rol deosebit la elucidarea acestui aspect revenindu-i doctrinei juridice.

În încercarea de a exemplifica situația în care poate interveni răspunderea penală a șefului de stat, pot fi invocate obligațiile funcționale ale acestuia reglementate de *Legea cu privire la statutul persoanelor cu funcții de demnitate publică* [13] (Președintele Republicii Moldova exercitînd de asemenea o funcție de demnitate publică, conform Anexei nr. 1 a acestei legi), potrivit căreia:

„(1) Demnitarul este obligat să prezinte, în condițiile legii, declarație cu privire la venituri și proprietate. (2) Demnitarul este obligat să respecte întocmai regimul juridic al conflictului de interese.”

Pornind de la obligațiile demnitarului enunțate, este clar că șeful statului i se impune să-și declare toate veniturile obținute prin completarea și comunicarea, în condițiile legii, la primirea mandatului, anual, pe parcursul acestuia, și la încetarea lui, a declarației de avere și de interese [19, p. 210]. Mai mult, completarea și actualizarea periodică a declarațiilor de avere și de interese trebuie să se facă de Președinte cu buna-credință, astfel încît cele declarate să corespundă situației reale a veniturilor obținute și, după caz, a intereselor sale, în caz contrar putîndu-se angaja față de acesta răspunderea penală [19, p. 210].

Potrivit legislației României (*Legea nr.176 din 2010 privind integritatea în exercitarea funcțiilor și demnităților publice*, art. 28 [14]), fapta Președintelui României care cu intenție, depune declarații de avere sau declarații de interese care nu corespund adevărului este o infracțiune de fals în declarații, prevăzută de art. 326 din noul Cod penal al României din 2009 [4]), pedeapsa pentru această faptă fiind închisoarea de la 3 luni la 2 ani.

Sub aspect comparativ, Codul penal al Republicii Moldova (în art. 352¹) stabilește pentru infracțiunea de fals în declarații o pedeapsă cu amendă în mărime de pînă la 600 unități convenționale sau cu închisoare de pînă la 1 an cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de pînă la 5 ani [3].

O altă obligație a demnitarului – Președinte al Republicii, este respectarea regimului juridic al conflictului de interese, moment confirmat și în *Legea cu privire la conflictul de interese* [12], în care Președintele Republicii Moldova este recunoscut ca subiect al declarării intereselor personale (art. 3) și, respectiv, este obligat să anunțe Comisia Națională

de Integritate despre conflictele de interese în care se află (art. 9 alin. (2) din Lege). În același timp, Legea expres prevede că subiecții care cad sub incidența sa nu au dreptul (art. 5 alin. (3)):

- a) să utilizeze sau să admită utilizarea informației de serviciu sau a oricărei alte informații legate de activitatea lor în interese personale;
- b) să facă uz de serviciu pentru obținerea unui beneficiu neprevăzut de lege ...;
- c) să folosească, direct sau indirect, orice bun proprietate publică în interese personale;
- d) să facă uz de avantajele funcției oficiale sau ale statutului deținute anterior.

În context, cercetătorii susțin că în pofida faptului că legile citate sunt importante pentru conturarea cercului de *obligatii* ce fac parte din statutul juridic al Președintelui Republicii Moldova, cu regret, legiuitorul evită a specifica consecințele neonorării acestora de către șeful statului, ceea ce și creează confuzii și neclarități în materia răspunderii juridice a acestuia [21, p. 30].

În viziunea noastră, o anumită lumină asupra problemei în cauză este dată de art. 25¹ din *Legea cu privire la conflictul de interese*, în care este prevăzută răspunderea pentru încălcarea prevederilor acesteia. Selectiv, vom cita următoarele:

„(3) Fapta persoanei în privința căreia s-a constatat starea de incompatibilitate constituie temei pentru încetarea mandatului, (...).

(6) Nedepunerea declarației de interese personale de către subiectul declarării în termenele stabilite la art. 14 din prezenta lege constituie contravenție și se sancționează conform art. 330² din Codul contravențional. (7) Indicarea intenționată în declarația de interese personale a datelor inexacte sau incomplete constituie infracțiune și se sancționează conform art. 352¹ din Codul penal. (8) Fapta persoanei în privința căreia s-a constatat că a obținut beneficii materiale pentru emiterea/adoptarea unui act administrativ sau pentru încheierea unui act juridic constituie infracțiune și se sancționează conform Codului penal.”

Din aceste dispoziții, se poate trage concluzia că Președintele Republicii Moldova este pasibil atât de răspundere penală, cât și contravențională.

De asemenea, momente importante se conțin și în art. 23 din *Legea cu privire la statutul persoanelor cu funcții de demnitate publică*, în care este stipulat:

„(1) Demnitarul își exercită mandatul cu bună-credință. În cazul încălcării acestei prevederi, demnitarul poartă răspundere personală. (2) Încăl-

cările comise în exercițiul mandatului atrag răspunderea *disciplinară, civilă, contravențională* sau *penală* în condițiile legii. (3) Neexecutarea sau executarea necorespunzătoare de către persoana cu funcție de demnitate publică a obligațiilor, prerogativelor și competențelor sale, indiferent de prezența culpei, poate atrage după sine revocarea sau eliberarea din funcție ...”

Referitor la formele concrete de răspundere, menționăm că cea *disciplinară* este imposibilă în cazul șefului de stat, deoarece este o autoritate uni-personală și nu există organe ierarhic superioare, competente să o aplice. Valabile rămân a fi în acest sens celelalte forme de răspundere juridică: penală, contravențională și civilă.

O idee similară poate fi atestată și în literatura românească. În acest sens, P. Manta susține că în ce privește răspunderea juridică, aceasta are două direcții după cum faptele au sau nu legătură cu funcția de Președinte. În situația în care faptele ilicite (de natură patrimonială, contravențională sau penală) n-au legătură cu funcția pe care o exercită Președintele, el va putea fi sancționat ca orice cetățean, potrivit principiilor dreptului comun, în funcție de caracterul și gravitatea faptei comise. Astfel, nimic nu oprește ca Președintele să răspundă, de exemplu contravențional și patrimonial dacă într-o deplasare particulară a provocat un accident prin încălcarea regulilor de circulație. Când însă, încălcarea legii are în vedere fapte care au legătură cu exercitarea funcției, atunci problema răspunderii se pune în alți termeni (respectiv suspendarea și demiterea din funcție) [15, p. 18].

Mai mult, în viziunea noastră, în acest caz intervine, în principal, o formă distinctă de răspundere juridică – **răspunderea constituțională**. Acest moment poate fi dedus din art. 89 alin. (1) din Constituția Republicii Moldova, care expres prevede survenirea răspunderii pentru „săvârșirea unor fapte prin care se încalcă prevederile Constituției” (relevante în cazul nostru fiind asemenea fapte prin care se încalcă jurământul depus la investire de către Președinte, fie regimul incompatibilităților etc.).

Destul de relevant în acest context este I. Muruianu [17, p. 282], în opinia căruia dispozițiile constituționale din art. 89, denotă **natura juridico-constituțională a răspunderii**, care este confirmată și de procedura aplicării stabilită în alin. (2) al aceluiași articol:

„Propunerea de demitere poate fi inițiată de cel puțin o treime din deputați și se aduce neîntârziat la cunoștința Președintelui Republicii Moldova. Președintele poate da Parlamentului și Curții Constituționale explicații cu privire la faptele ce i se impută.”

Deci, instanțele responsabile în acest caz de aplicarea răspunderii constituționale față de șeful de stat sunt Parlamentul și Curtea Constituțională (care printr-un aviz se pronunță asupra circumstanțelor ce justifică demiterea din funcție a Președintelui Republicii Moldova – art. 63 lit. c) din *Codul jurisdicției constituționale* [2]).

În literatura de specialitate, drept temei pentru survenirea răspunderii constituționale a șefului statului este recunoscută a fi și **neîndeplinirea obligațiilor constituționale** sau **abuzul de drepturile constituționale** (denumite și *delicte constituționale* [26, p. 12-19; 24, p. 260; 23, p. 58-69]). Drept ilegală în acest caz se consideră, de exemplu, înaintarea în Parlament de trei ori consecutiv a uneia și aceleiași candidaturi la funcția de prim-ministru al Guvernului. Prin esență, neîncălcând norma constituțională concretă, șeful statului face abuz de dreptul său constituțional (consacrat în alin. (1) al art. 98 din Constituție), deoarece conștient admite survenirea consecințelor nefavorabile – criza constituțională [17, p. 283; 8, p. 7-8].

Desigur, la o primă vedere pare a fi dificilă calificarea faptelor comise de Președinte ca fiind delict constituțional, mai ales că și doctrina noastră juridică lasă mult de dorit în acest sens, teoria răspunderii constituționale fiind foarte puțin dezvoltată în arealul nostru științific.

În acest sens, unii cercetători susțin că neîndeplinirea obligațiilor constituționale sau abuzul de drepturile constituționale, într-un șir de cazuri poate fi elucidat doar prin înțelegerea sistemică a normelor și principiilor constituționale [8, p. 8]. Alți doctrinari (pe care îi susținem), sunt de părerea că ar fi oportun totuși ca legiuitorul să precizeze cercul faptelor calificate ca încălcări ale Constituției ce pot fi comise de șeful statului, pentru ca astfel să fie consolidat statutul juridic al funcției de Președinte al Republicii și a se evita arbitrariul în cazul atragerii la răspundere a acestuia [21, p. 32].

Una din trăsăturile importante ale răspunderii constituționale a șefului de stat pe care ținem să o subliniem, constă în faptul că aplicarea acestea

nu exonerează subiectul de altă formă de răspundere juridică. Este relevantă în acest sens, răspunderea penală, care în esență este una posterioară celei constituționale. Aceasta deoarece după cum se știe, șeful statului nu poate fi atras la răspundere penală aflându-se sub protecția imunității. Doar în condițiile în care Parlamentul decide punerea sub acuzare a Președintelui pentru infracțiunile comise (ceea ce presupune în esență **ridicarea imunității** acestuia – sancțiune constituțională), poate fi dedus instanței judecătorești (Curtea Supremă de Justiție) [20, p. 80].

În doctrina românească s-a opinat cu o asemenea ocazie că angajarea răspunderii penale nu este împiedicată de imunitatea pe care o are Președintele potrivit Constituției, deoarece aceasta din urmă vizează strict opiniile politice exprimate de șeful statului în exercițiul mandatului și în legătură cu acesta și nu îndeplinirea unor obligații impuse de lege [19, p. 210]. Cu toate acestea însă, trebuie să recunoaștem că atragerea la răspundere penală a șefului de stat fără a i se ridica imunitatea de către Parlament este imposibilă [21, p. 32].

Așadar, după cum se poate observa, în cazul comiterii unei infracțiuni, șeful statului este pasibil de două forme de răspundere juridică: prima – *răspunderea constituțională* materializată prin ridicarea imunității și a doua – *răspunderea penală* prin condamnarea de către Curtea Supremă de Justiție.

Concluziv, putem menționa că răspunderea șefului de stat poate fi divizată în două mari categorii: cea care intervine pentru actele și faptele ilicite (de natură patrimonială, contravențională sau penală) ce n-au legătură cu funcția pe care o exercită și cea care intervine pentru încălcarea legii în procesul de exercitare a funcției. În primul caz, șeful statului va fi atras la răspundere civilă, contravențională și penală în condițiile legii, în timp ce în al doilea caz, șeful statului va fi pasibil de răspundere penală, contravențională și constituțională.

Bibliografie

1. Arseni A. Drept constituțional și instituții politice. Tratat. Vol. II. Chișinău: CEP, USM, 2014.
2. Codul jurisdicției constituționale, nr. 502 din 16.06.1995. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 53-54 din 28.09.1995.

3. Codul penal al Republicii Moldova, nr. 985 din 18.04.2002. Republicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 14.04.2009, nr. 41-44.
4. Codul Penal al României din 17 iulie 2009 (actualizat) (LEGEA nr. 286). Publicat în: Monitorul Oficial al României nr. 510 din 24 iulie 2009; în vigoare din 1 februarie 2014.
5. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994, în vigoare din 27.08.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 12.08.1994, nr. 1.
6. Constituția Republicii Moldova: comentariu/ coord. de proiect: Klaus Sollfrank; red.: Nina Pîrțac, Lucia Țurcanu. Chișinău: Arc, 2012.
7. Constituția României, adoptată în ședința Adunării Constituante din 21 noiembrie 1991, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 233 din 21 noiembrie 1991, intrată în vigoare în urma aprobării ei prin referendumul național din 8 decembrie 1991. Republicată în Monitorul oficial al României, nr. 767 din 31 octombrie 2003.
8. Costachi Gh., Muruianu I. Delictul constituțional ca temei al răspunderii constituționale. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, 2014, nr. 4.
9. Deleanu I. Drept constituțional și instituții politice. Tratat. Vol. II. București: Europa Nova, 1996.
10. Ionescu C. Drept constituțional și instituții politice. Ediția a 2-a, revăzută. București: ALL BECK, 2004.
11. Ionescu C. Drept constituțional și instituții politice. Sistemul constituțional românesc. Vol. II. București: Lumina Lex, 1997.
12. Legea cu privire la conflictul de interese, nr. 16 din 15.02.2008. În: Monitorul Oficial Nr. 94-96 din 30.05.2008.
13. Legea cu privire la statutul persoanelor cu funcții de demnitate publică, nr. 199 din 16.07.2010. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 194-196 din 05.10.2010
14. Legea României nr.176 din 2010 privind integritatea în exercitarea funcțiilor și demnităților publice. Publicat în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 621 din 2 septembrie 2010.
15. Manta P. Răspunderea politică și juridică a președintelui României. În: Analele Universității "Constantin Brâncuși" din Târgu Jiu, Seria Științe juridice, Nr. 1/2008.
16. Muraru I., Tănăsescu E. S. Drept constituțional și instituții politice. Ed. 12, Vol. II. București: C.H. Beck, 2006.
17. Muruianu I. Reflecții asupra răspunderii constituționale a Guvernului și a Președintelui Republicii Moldova. În: Teoria și practica administrării publice, materialele conferinței științifico-practice cu participare internațională din 20-21 mai 2013. Chișinău: 2013.
18. My Constitutional Act with explanations, 9th edition. The Communications Section, Danish Parliament, August 2012. [resurs electronic]: https://constitutii.files.wordpress.com/2013/02/my-constitutional-act_with_explanations_version-9.pdf. (accesat la 18.06.2016).
19. Pupăzan C. G. Considerații cu privire la protecția mandatului Președintelui României. În: Analele științifice ale Universității „Al.I.Cuza” Iași, Tomul LIX, Științe Juridice, 2013, Nr. I.
20. Railean P. Esența și importanța activității jurisdicționale în asigurarea legalității în statul de drept. Teză de doctor în drept. Specialitatea: 552.01 – Drept public (drept constituțional). Chișinău, 2014.
21. Slipenski B. Reflecții asupra instituției răspunderii șefului de stat. În: Legea și Viața, 2015, nr. 5.
22. Zaporozan V. Demiterea Președintelui Republicii Moldova – variantă a „impeachment-ului” clasic. [resurs electronic]: <http://constitutia.md/demiterea-presedintelui-republicii-moldova-varianta-a-impeachment-ului-clasic/>. (accesat la 18.06.2016).
23. Виноградов В.А. Состав конституционного деликта. În: Законодательство, 2003, nr. 10.
24. Забровская Л.В. Конституционно-правовые деликты. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2003.
25. Карасев А.Т., Мамаева Я.Ю. Особенности реализации процедуры отрешения президента РФ от занимаемой должности. В: Вопросы управления, №2(27) апрель 2014 г.
26. Лучин В.О. Конституционные деликты. În: Государство и Право, 2000, nr. 1.
27. Мамаева Я.Ю. Конституционно-правовой анализ применения института ответственности в отношении главы государства. В: Проблемы обеспечения, реализации, защиты конституционных прав и свобод человека, 2014, nr. 3.